

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

ДОВІДНИК
ПРО ІСТОРИЧНІ МІСЦЯ
ПОЛТАВСЬКОЇ БИТВИ

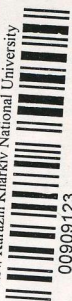
Полтава—1939

15
Ціна 1 крб. 50 коп.

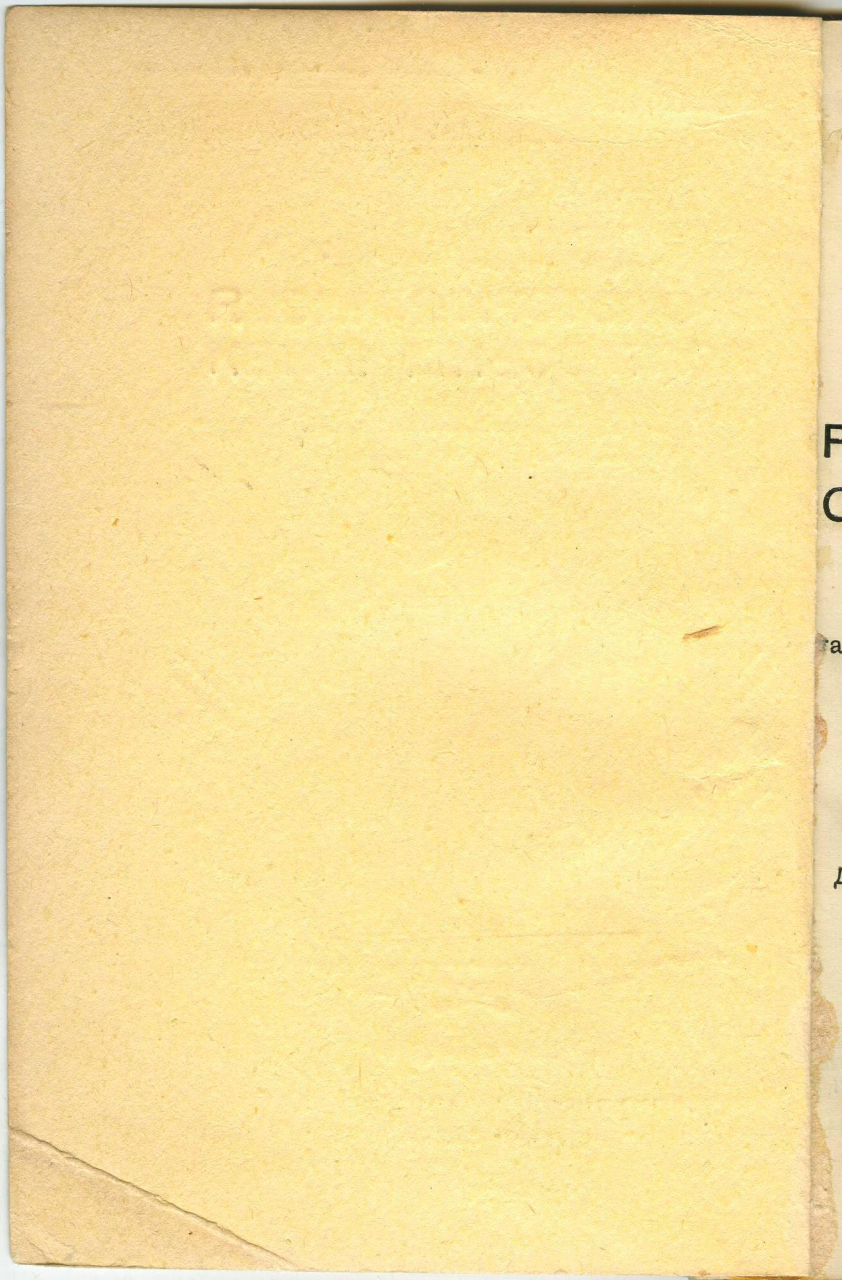
B/6045

V.N. Karazin Kharkiv National University

00909123

4

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

ДОВІДНИК РО ІСТОРИЧНІ МІСЦЯ ОЛТАВСЬКОЇ БИТВИ

Склав інспектор музеїв
Полтавського обласного відділу народної освіти Ф. І. Бойко.

Довідник ілюстровано.
Додаток: маршрут екскурсій і 3 історичних карти.

Видавництво Полтавського обкому КП(б)У

„Більшовик Полтавщини“

Полтава — 1939

Схвалено Полтавською обласною ювілейною комісією
230-річчя Полтавської битви

B16045

Центральна наукова
бібліотека при ХДУ

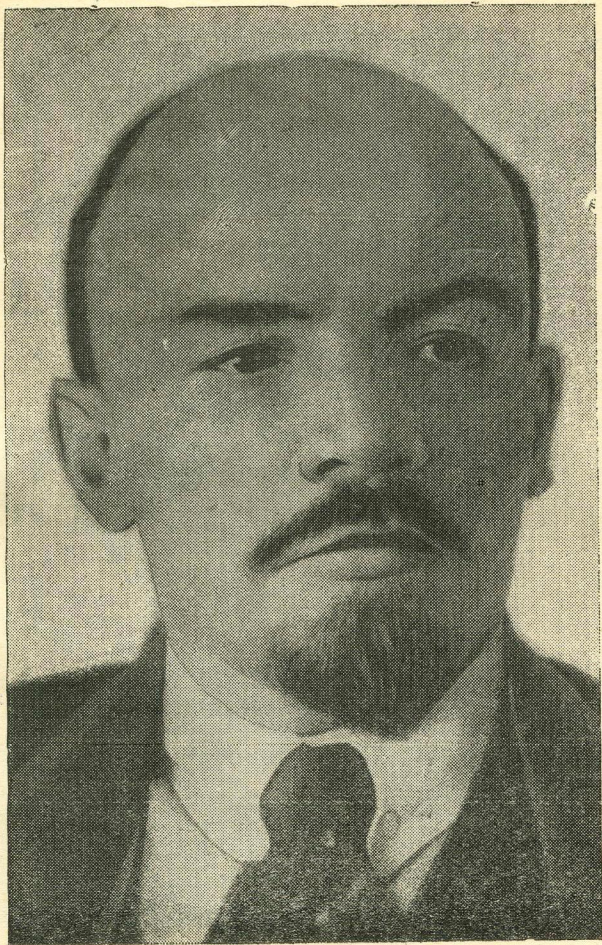
Інв. №

Відповідальний редактор проф. О. П. Оглоблін
Тех. редактор М. П. Горінський
Коректор К. А. Бульченко

Полтавський облліт Х—200, Зам. № 2845. Тираж 5200. Формат паперу 72x108 см.
Друк. арк. 3 $\frac{1}{4}$. Зnakів в 1 друк. арк. 33100. Здано на виробництво 27/VI 1939 р.
Підписано до друку 5/VII 1939 р.

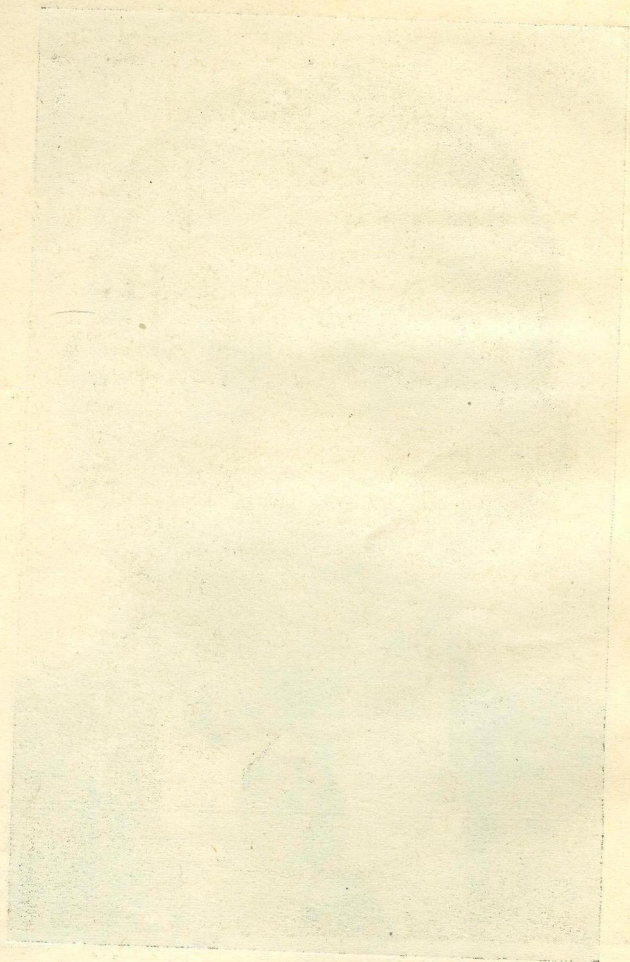
3-я поліграфічна фабрика, Полтава

В. И. ЛЕНИН

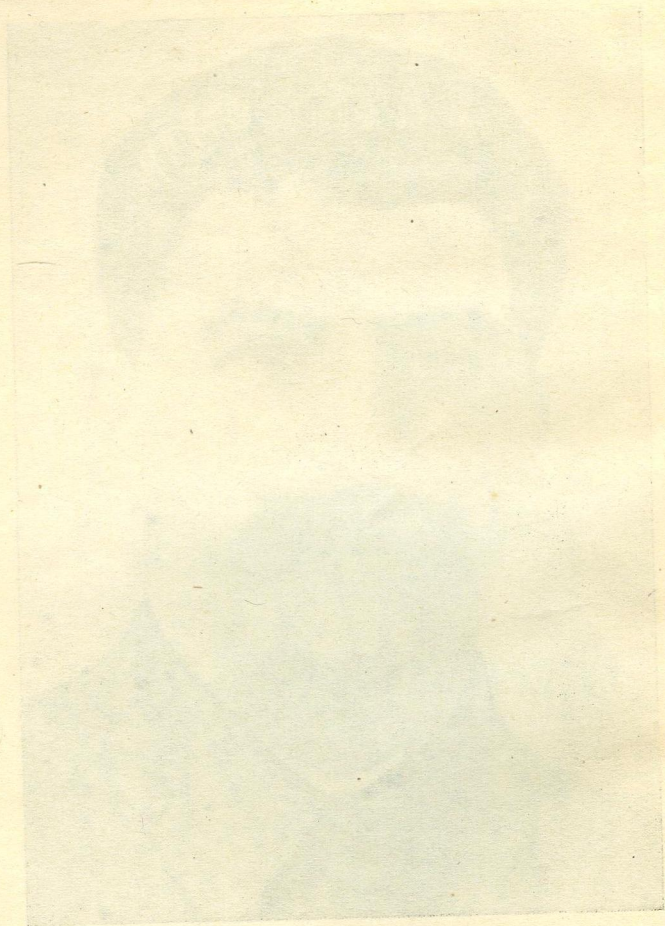

Й. В. СТАЛІН

N. B. CLARK

„Всегда остается возможность, что со дня на день на нас обрушится военная сила, и мы, рабочие и крестьяне, говорим себе и всему миру, и сумеем доказать, что встанем как один человек на защиту Советской Республики“.

(Ленин, т. XXIII, стр. 16).

„Ни одной пяди чужой земли не хотим. Но и своей земли, ни одного вершка своей земли не отдадим никому“.

(Сталин).

„Беззаветная любовь к родине — неприменная черта советского человека. А чтобы со всей сознательностью любить свою великую родину надо хорошо знать ее сегодня и вчера, ее замечательную историю“.

(„Правда“).

Республика.
Нем как одна немощь не зашла Советской
и всем вину и сумасбродства. Это все
и не работало в Советской, только
не дано на нас обрешити Советская
идея Советской, что со дня

Правда, т. XXII, стр. 101

Самая отчаянная мысль
Но в Советской, ни одного Советской
и не один Советской, не один Советской

(Слова)

и не один Советской, не один Советской
идея Советской, не один Советской
идея Советской, не один Советской
идея Советской, не один Советской

(Слова)

ВСТУП

8 липня 1939 року (27/VI ст. стилю) братські народи великого СРСР відзначатимуть знаменну історичну дату 230-річчя Полтавського бою — подію героїчної боротьби російського, українського і білоруського народів проти шведських загарбників на початку XVIII століття.

Великий російський революціонер-демократ В. Г. Бєлінський писав: „Полтавська битва була не простий бій, видатний по величезній кількості військових сил, по наполегливості тих, що бились, і кількості пролитої крові: ні, це була битва за існування цілого народу, за майбутність цілої держави“.

Ця дата є блискучою сторінкою в історії боротьби народів СРСР з іноземними інтервентами, боротьби за вільне, щасливе, радісне життя, осяяне тепер Сталінською Конституцією.

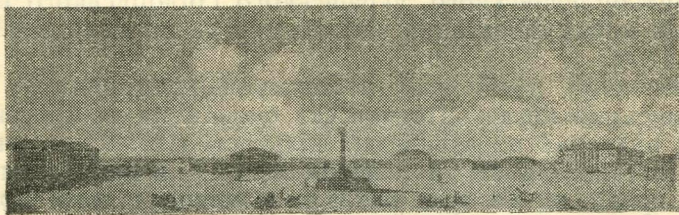
Події на полях Полтавського бою набувають особливого значення зараз, коли фашистські палії війни мріють про загарбання квітучої соціалістичної України.

Місто Полтава і вся Полтавська область наочно ілюструють славне бойове минуле нашої соціалістичної батьківщини, кращі героїчні традиції народів СРСР, повнотю втілені і підняті на нечувану височінь в непереможних Червоній Армії і Військово-Морському Флоті. Яскравим прикладом цього є відомі події біля озера Хасан.

Історія Полтави і її пам'ятників являє собою блискучу сторінку героїчного минулого українського народу, який спільно з братським російським народом не раз громив іноземних загарбників, що хотіли поневолити російський і український народи.

В дні 230 річчя Полтавського бою Полтаву та її історичні пам'ятники оглянуть багато екскурсантів з усіх кінців Радянського Союзу. Щоб полегшити відвідувачам ознайомитися з історичним минулим міста та історичними пам'ятниками Полтави, подається цей коротенький опис пам'ятників Полтавського бою.

Полтава в 1809 році.

МІСТО ПОЛТАВА

Соціалістична Полтава — обласне місто квітучої України, що має понад 130 000 чол. населення, 30 шкіл, 4 вищих учбових заклади, 6 технікумів музичну школу, 10 клубів, кілька промислових підприємств, є одним з старих історичних міст України.

Полтава зустрічається в літописах XII століття. Наприклад, „Того же (1174) лета... Игорь Святославичъ совокупивъ полки свои и еха в поле за ВОРЪСКОЛЪ и сrete Половцье, иже ту ловять языка; изъима е, и поведѣ ему колодникъ оже Кобякъ и Концакъ шле к Переяславлю. Игорь же, слышавъ то, поеха противу Половцемъ и перееха ВОРЪСКОЛЪ у Лтавы к Переяславлю, и узрешася с полкы половецькими... дружина же Игорева, постигъше оныхъ, избивше и, а иныхъ изъимаша“.

Лтава (Олтава) було урочище на річці Олтаві, яка зберегла й зараз назву річки Полтавки, що в кінці Радянської вулиці під горою Дитячої комуни ім. Ворошилова (колишній монастир).

Річка Полтавка вливається в ріку Ворсклу, що оспівана видатним українським письменником Котляревським:

„Ворскло річка — невеличка,
Тече здавна, дуже славна
Не водою, а війною,
Де швед поліг головою.

Ворскло зріло славне діло,
Де цар білий, дуже смілий,
Побив вражу шведську силу
Та насипав їй могилу.
Козаченьки з москалями
Потішались над врагами,
Добре бились за Полтаву,
Всій Росії в вічну славу*.

(Котляревський „Наталка-Полтавка“)

В кінці XIV століття землі по ріці Ворсклі ввійшли до складу Литовсько-Руської держави.

В кінці XIV і на початку XV століття великий князь литовський Вітовт почав заселяти південні степи для захисту областей Литовсько-Руської держави від татарських нападів.

В 1503 році Полтава належала князю Михайлу Глинському.

За часів польсько-шляхетського панування на Україні (в 1630 році) Полтава являла собою „пустую“ слободу Київського воеводства, яка віддана була польським королем Сигізмундом III шляхтичу Бартоломею Обалковському з усіма полями, луками, ґрунтами, лісами, озерами, ріками й інш. „с правом основания сел и местечек“.

З 1641 р. Полтавою володіє Олександр Конецпольський. З цього часу Полтава існує безперервно як місто. Але в силу свого географічного положення (на межі з степом) Полтава була поселенням нестійким. За Володислава IV (в 1647 р.) Полтава була володінням князя Ієремії Вишневецького, відомого ката українського народу. Тоді вона мала 812 дворів. В 1648 р. український народ повстав проти польсько-шляхетського гніту, й Вишневецький був вигнаний з своїх величезних маєтків на Полтавщині. Полтава позбулася польського панування.

В 1649 році першим полковником полтавським був обраний Мартин Пушкар, який все своє життя боровся проти польських загарбників, боровся за єдність українського і російського народів. З 1654 року Полтава увійшла до складу Російської держави.

В 1709 році Полтава мужньо зустріла орди західного завойовника—шведського короля Карла XII, які вдерлися на територію України.

Тоді Полтава була невеличким містом, обнесеним високим земляним валом, схили якого укріплено сторч забитим деревом (частоколом), хворостом, місцями з бійницями для стрільби з рушниць.

Кріпость займала таку територію (за сучасними назвами): на високій рівнині праворуч ріки Ворскли в напрямку вулиці Кірова (від будинку № 26), західна частина площі ім. Леніна, по Садовій вулиці до могили письменника В. Г. Короленка, по схилах підвищення понад Очеретянкою, Куликами—від дороги на Нижні Млини, навколо садиби будівного інституту, від Інститутського прорізу до рогу вулиць ім. Будьонного і Пролетарської по Ламаному провулку і далі по схилах підвищення до бульвару ім. Олени Пчілки, в кінці Гончарного провулку, і до вулиці Кірова.

Хоч протягом часу відбулося багато природних змін, все ж і зараз рельєф Полтави дає чітке уявлення і змогу встановити напрямок укріплень та розміщення в'їздів в кріпость. В'їздів, або воріт було п'ять.

Перші—Подольські ворота були на перехресті вулиць ім. Будьонного і Пролетарської (проти дороги в Інститутський проріз). Ці ворота вели на міст через ріку Ворсклу, звідки (по вул. Сакко) йде дорога в село Крутий Берег, в якому з 7 травня до 19 червня 1709 року стояла російська армія і куди потім (27/V) прибув Шереметьєв, а 4/VI—Петро I. *)

---

*) Дати скрізь подано за старим стилем.

СЕЛО КРУТИЙ БЕРЕГ, ЯКІВЦІВСЬКОЇ СІЛЬРАДИ

В ті часи весь лівий берег ріки Ворскли був тут лісистий.

В місцевості, що зветься Островком, були побудовані редути. Але щорічні поводи ріки Ворскли, розвиток будівництва і в дальшому побудова залізниці не залишили будьяких слідів редутів.

Звідси щодня посилалися загони, що нападали на шведів. Так, 7/VI один з невеличких загонів відбив у шведів 3500 голів скоту і 300 коней. Сюди, на Островок, 16/VI з гарнізону Полтави кинута порожню бомбу з донесенням про те, що обложені без пороху, чому примушені будуть здатися шведам. Маючи такі відомості і виявивши, що наблизитися до м. Полтави ніяк, Петро І звелів генералу Алларту з 12 піхотними полками, а генералу Ренне з 3 піхотними і 12 кінними полками перейти ріку Ворсклу в с. Петрівці.

МОГИЛА РУСЬКОЇ РАТІ („РАКОВА МОГИЛА“)

На лівому березі ріки Ворскли (на Островку, проти будинку залізничного технікуму), є могила, яка зветься „Ракова могила“. Але з розмов із старожилами Островка виявлено, що раніше вона мала назву Могила руської раті. Серед жителів Островка здавна зберігається переказ, що тут поховані російські ратники (300 чол), які загинули в боротьбі з шведськими загарбниками.

Другі — Курилівські ворота були там, де кінець Пролетарського бульвару і з проспекту ім. Першого Травня йде спуск на Пролетарську вулицю.

Від місця першого заселення Полтави, де зараз будинок видатного українського письменника І. П. Ко-

тляревського, під всією Червоною площею є підземні ходи. Вони були сховищем для місцевого населення від татарських нападів.

Цими підземними ходами зрита вся стара Полтава (особливо площа ім. Леніна). Підземні ходи йдуть на глибині 6—6,5 метра „сводообразними“ коридорами висотою в зріст людини, шириною в 2 і більше метрів. Місцями в цих ходах є слухові вікна у вигляді круглої воронки (для виходу газів). Ходи з'єднувалися між собою отворами, проробленими в земляних простінках, крізь які чоловік міг легко пролізти. Це стверджує призначення їх як сховищ від нападу ворога.

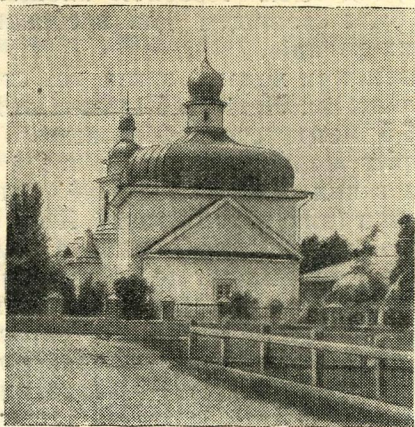
Такі ходи можна прослідити й зараз, наприклад, по вулиці ім. Парижської Комуні (праворуч від Спаської церкви), в ряді садиб на Червоній площі, на подвір'ї обласного краєзнавчого музею та в інших місцях. Коридори підземних ходів ідуть на 13—15 метрів, а потім розгалужуються на три і більше окремих ходів. Цілковитим припустимо, що ці ходи використовувалися жителями Полтави і в часи осади Полтави шведами.

СПАСЬКА ЦЕРКВА

На розі вулиць ім. Держинського та ім. Парижської Комуні, в північно-східній частині старої Полтави, зберігся будинок Спаської церкви, яка збудована була 1706 року і є історичним місцем, зв'язаним з Полтавським боем. Тут герої оборони міста від нападу іноземних загарбників 4 і 22 червня 1709 року клялися умерти, але не здатися шведам.

В народі зберігається переказ про те, що в цій церкві вирішено було, що хто внесе пропозицію здати місто, того покарати. Коли 22/VI один житель сказав, що краще здатися на „ласку“ шведів, його вивели з церкви і забили камінням.

28/VI того ж року, прибувши в місто, Петро I був в цій церкві. В архітектурному відношенні Спаська церква являє єдину будову на Полтавщині, криту гонтом. Цікаві в ній форма купола і посадка її на чотирикутній основі північно-західного типу (старовинно-російського стилю). Зараз ця церква являє собою дерев'яне спорудження, яке для збереження накрите кам'яним футляром з вільним проходом навкруги. По об'єму приміщення невеличке: в довжину має 21,8 метра, в ширину 3,37 метра і в вишину (разом з хрестом) — 7,8 метра. Дерев'яна частина — з дубових брусків, зовні обшальованих, дерев'яна криша — з гонту.

ПАМ'ЯТНИК ПЕТРУ I

(на місці його відпочинку)

За 50 метрів від Спаської церкви (ліворуч вул. ім. Парижської Комуни) 1709 року стояв будинок, де жив комендант м. Полтави Олексій Степанович Келін,

в якого відпочивав 28/VI Петро I і „откушал, что бог послал“. Будинок мав три невеличких прохідних кімнати з прибудованими з двору кухнею і банею.

В час обіду від Карла XII з'явився посланець генерал Маєрфельд з пропозицією помиритися на умовах, які ставив Петро I раніше. На таку пропозицію Петро I відповів: „Поздно король принимается за мир; прежде предложенные нами кондиции уже не соответствуют настоящему положению дел. Впрочем, я не отрицаюся от мира, но только на условиях приличных и сходных со справедливостью“.

1804 року будинку тут не стало, а 1817 року поставлено було маленький пірамідальний пам'ятник з мідними орнаментами та написами: „Здесь Петр I покоился после трудов своих“, нижче, в кільці змії: „27 июня 1709 г.“, а ще нижче: „Благоговей! Место свято есть“.

1847—1849 рр. по проекту професора архітектури О. П. Брюлова, брата славетного художника і вчителя Т. Г. Шевченка, вилито з бронзи новий (сучасний) пам'ятник; роботу виконував художник Гамбургер. Зимовою дорогою пам'ятник привезено з Петербурга в Полтаву. Привезли його селяни Орловської губернії, Севського повіту Борис Максимов і Леонтій Філіпов.

Пам'ятник являє собою прямокутну піраміду на п'єдесталі з гранітними приступками, пофарбований в темнозелений колір. Зверху піраміди лежить меч і щит, а поверх щита шлем і лаври. На тім боці пам'ятника, що до церкви, напис: „Петр I покоился здесь после подвигов своих 27 июня 1709 года“. Під текстом — барельєф герба Російської імперії, а на базисі (в барельєфі) — відпочиваючий лев — символ могутності і спокою. Висота пам'ятника — 7,8 метра. Навкруги пам'ятника чавунні балюстради (фігурні лінії) з 8 стовпів у вигляді гармат, з'єднаних між собою чавунним

Пам'ятник Петру І.
(На місці його відпочинку 28/VI 1709 р.).

кронштейном, прикрашеним арабесками (вага пам'ятника — 575 пудів 05 фунтів).

Треті — Спаські ворота були внизу від будинку № 12, що в кінці бульвару ім. Олени Пчілки. Ліворуч від цих воріт добре видно будівлі Дитячої комуни ім. Ворошилова (колишній монастир) і можна спостерігати чудовий краєвид долини річки Полтавки. На широких луках долини, від гирла річки Полтавки понад правим берегом ріки Ворскли до Дитячої комуни, з квітня 1709 року була розташована шведська армія. Звідси шведи підступили до Полтави і розпочали облогу її.

За час осадних робіт полтавчани робили вилазки. Тут треба згадати відважний вчинок бригадира Головіна, який в ніч з 15 на 16 травня провів у Спаські ворота загін в 1200 чоловік. Солдати були переодягнені у шведські мундири і підійшли до лінії ворога в той час, коли припадала чергова зміна караулів. Підійшовши до першого шведського караулу, на запитання: „Хто йде?“ — Головін відповів німецькою мовою, що веде команду на осадні роботи до міста. Під стінами шведи пізнали руських. Головін силою проклав собі дорогу до міста, втративши 18 чоловік убитими і 32 пораненими. Шведів загинуло 200 чоловік.

По Жовтневій вулиці, праворуч від входу в Сонячний парк і далі дорогою понад будинком обласного краєзнавчого музею, стояли четверті — Київські ворота. Проти цих воріт (коли повернутися на захід), на розі Жовтневої і Комсомольської вулиць, де подвір'я другого будинку 15-ої Полтавської середньої школи, було кладовище (кінець міста).

П'яті — Мазуровські ворота були на перехресті вулиць Пушкінської, Садової, Першотравневого проспекту і Шевченківської (між Першотравневим провулком і водопроводною будкою, що проти пам'ятника Келіну). В кінці лівого відгалуження Першотравневого проспекту (де була Миколаївська церква) стояла Мазуровська башта.

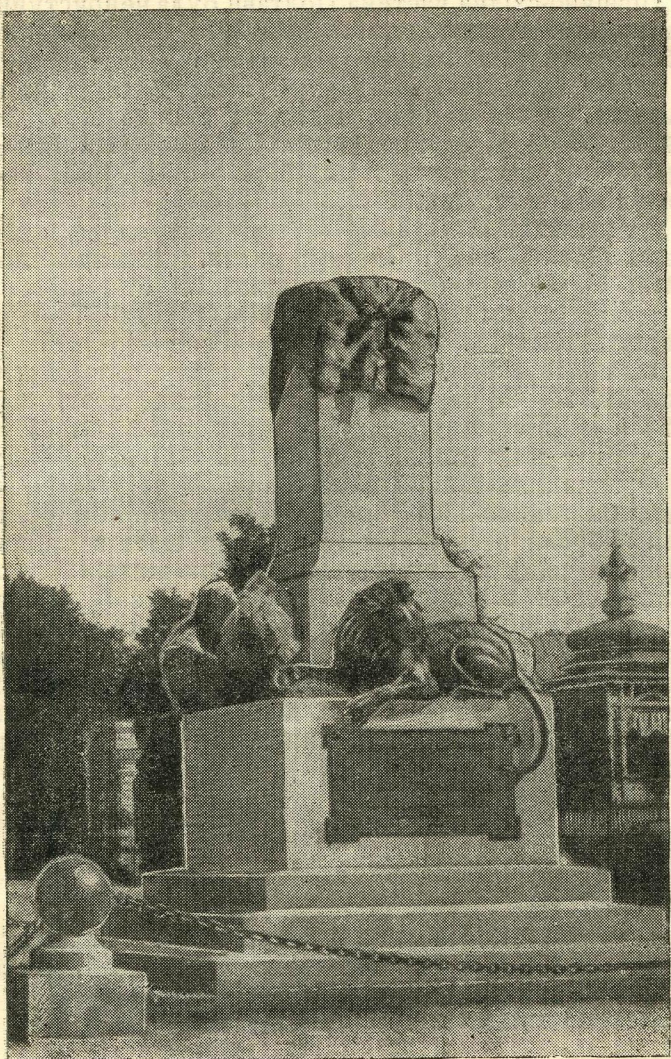
ПАМ'ЯТНИК КОМЕНДАНТУ МІСТА ПОЛТАВИ О. С. КЕЛІНУ

В день 200-річчя Полтавського бою, 1909 року, по Першотравневому проспекту (недалеко від місця Мазуровських воріт) поставлено пам'ятник полковнику О. С. Келіну та оборонцям м. Полтави 1709 року від шведських загарбників.

Пам'ятник являє колону з червонуватого граніту, посередині — фігура льва (емблема героїчного захисту). Нижче була мідна дошка з текстом: „Доблестному коменданту Полтавы полковнику Келлену и славным защитникам города в 1709 году...“. На другому боці був герб м. Полтави і на бронзовій дошці написи: „1-го апреля 1709 года Карл XII осадил Полтаву. Три месяца гарнизон и жители города геройски отбивали все атаки шведов. Последние ожесточенные штурмы отбиты доблестными полтавцами 21 — 22 июня, после чего Карл XII снял осаду Полтавы“.

Крім цього, зверху пам'ятника був бронзовий двоглавий орел, що держить лавровий вінок, перевитий лентами. Орла тепер немає. Цей пам'ятник по проекту Більдерлінга побудував скульптор академік Обер. Навкруги пам'ятника ланцюг, що підтримується гранітними стовпчиками. Висота пам'ятника — 6,4 м.

Пам'ятник коменданту м. Полтави О. С. Келіну.

Північно-східна частина Полтави була неприступною для ворога. Найслабшим місцем була частина кріпості з боку парку ім. Франка (від могили В. Г. Короленка до двору будівного інституту). Там, де зараз жителі щасливої соціалістичної Полтави весело проводять дні відпочинку, 230 років тому відбувалася кривава боротьба російського і українського народів проти шведських загарбників.

1/VI шведи атакували кріпость; їм вдалося було навіть підняти свої прапори на валах. Але жителі допомогли гарнізону після двохгодинного бою прогнати шведів. Відбулося кілька штурмів кріпості. Та мужні оборонці Полтави за допомогою місцевого населення відбили всі атаки. Найбільш грізними для Полтави були дні 21—23 червня, коли шведи безперервно штурмували кріпость.

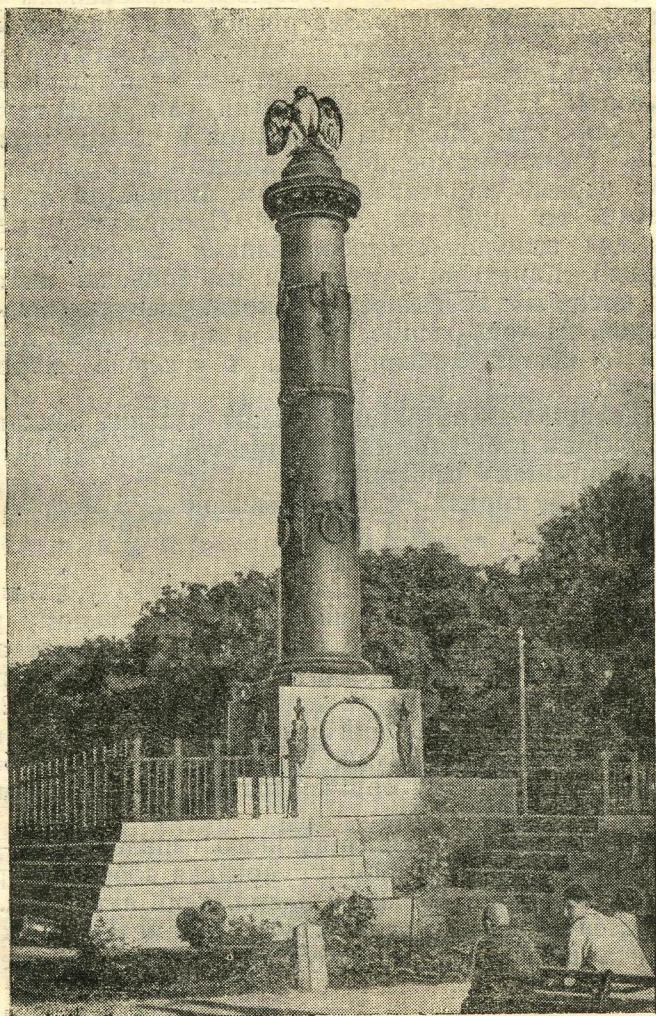
21/VI в тім місці, де тепер літній кінотеатр (в парку ім. Франка), намагання шведів зірвати вал підведеним підкопом закінчилося тим, що контрпідкопом полтавчани вибрали весь порох і прогнали шведів, забивши понад 700 чоловік. Невмирущою славою жителі Полтави вкрили себе в боротьбі з іноземними загарбниками під час штурмів 22—23/VI. В багатьох місцях (від могили Короленка до інститутського двору) шведи вже були на валах, підняли там свої прапори, але гарнізон і все населення — жінки, діти, діди — з сокирами, ножами, кілками й іншим кинулися на ворога і відбили штурм.

ПАМ'ЯТНИК СЛАВИ

(Полтавської перемоги)

В центрі Жовтневого парку, в пам'ять Полтавського бою і зустрічі населення з Петром І, поставлено пам'ятник Слави.

Пам'ятник Слави.

28/VI—на другий день після Полтавського бою—Петро I в'їхав в Полтаву і зустрівся з населенням міста та комендантом Келіним. Зустріч відбулася на тому місці, де стоїть зараз монумент Слави. Цей пам'ятник побудовано 1804—1811 рр. видатним художником-архітектором Тома-де-Томоном, який сам характеризує пам'ятник так: „Колонна из железа в четыре куска и, чтобы скрыть их соединение, каждый шов закрыт венком; первый из лавра и пальм, второй из лавра, а третий из дубовых листьев. Промежутки между венками заполнены изображениями перекрещенного оружия. Капитель образована из больших листьев, над которыми возвышается цоколь, увенчанный полусферой, на коей распростер свои крылья орел, держащий в когтях молнии войны и в клюве лавровый венок“.

П'єдестал—квадратний, нижня частина обкладена світлосірим гранітом, має вигляд кріпості з 18 чавунними гарматами навкруги.

З них: 13 гармат 7,3 кг, довжиною 2,75 метра.

3   „   4,9 кг,   „   2,48   „

1   „   4,5 кг,   „   2,13   „

10 гармат—з бастіонів полтавського валу, а 8 взято з села Переволочної. Вони вроблені в першому ряді каменя так, що дула виходять зовні на 0,57 метра.

Друге і третє підвищення п'єдесталу—з темносірого граніту, де на верхньому квадраті був напис: „Іюня 27-го дня 1709 года“, вміщений в колі змії між двома колчанами, обвитими вінками. Такий же бронзовий барельєф був і на другому боці квадрата з написом: „Окончен в 1809 году“.

З інших двох боків (північного і південного)—арматура трофеїв у вигляді згрупування зображень римського військового вбрання: шлема, зброї, лат та інш. На постаменті—чавунна огорожа у вигляді мечів у ножнах, відлита на заводах Петербурга. Навколо монумента,

замість огорожі,— кам'яні тумби з залізним висячим ланцюгом. Граніт для п'єдесталу привезено з села Келеберди, Кременчуцького району, на східці і площу — жовтий піщаний камінь з села Берестянки, Красноградського району, Харківської області. Колона — в діаметрі 1,6 метра, вишиною 10,65 метра, відлита на Луганському заводі. Орел та всі бронзові прикраси відлито в Петербурзі. Вартість пам'ятника — 135 тисяч карбованців асигнаціями.

КИЇВСЬКИЙ ПЕРЕЇЗД

(Решетилівський)

На розі вулиць Жовтневої і Зіньківської, по дорозі на Решетилівку, з 6 по 13 липня 1709 року стояла вся армія Петра I і полонені шведи, взяті в Переволочній.

Після відзначення перемоги над шведськими загарбниками російська армія перейшла в Решетилівку.

ПАМ'ЯТНИК ШВЕДАМ ВІД РУСЬКИХ

За пів кілометра від братської могили російських воїнів („Шведської могили“), над дорогою на Зіньків, 1909 року збудовано пам'ятник шведам.

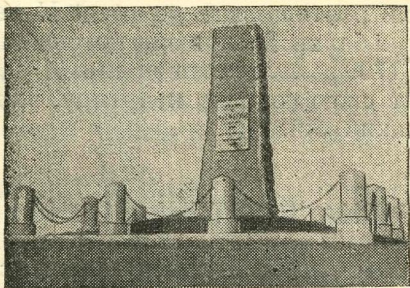
Пам'ятник являє собою зрізану піраміду з червоного граніту і таким самим хрестом зверху. На передньому боці пам'ятника, на бронзовій дошці є напис: „Вечная память храбрым шведским воинам, павшим в бою под Полтавой 27 июня 1709 года“. На другому боці пам'ятника — той же напис шведською мовою. Висота пам'ятника — 4 метри.

Пам'ятник шведам від руських.

ПАМ'ЯТНИК ШВЕДАМ ВІД ШВЕДІВ

(на Побиванці)

Після Полтавського бою, 27—28 червня 1709 року, за 3—4 кілометри від могили російським воїнам було поховано коло 9 000 чоловік шведів, які загинули в Полтавському бою. Місце поховання шведів розташоване праворуч від дороги на Зіньків. Тут, серед розкішних колгоспних нив с. Побиванки, стоїть велика гранітна плита (6 метрів висотою), що догори звужується. На двох боках пам'ятника шведською і російською мовами написано: „В память шведам, павшим здесь 1709 г. Воздвигнут соотечественниками в 1909 г.“

Навколо пам'ятника — залізний ланцюг, що підтримується гранітними стовпчиками. Коли дивишся з могили на балку Побиванку (до братської могили російських воїнів), пригадуються слова Пушкіна з поеми „Полтава“:

„И падшими вся степь покрылась,
Как роем черной саранчи...“

СЕЛО ЖУКИ

Село Жуки розташоване по річці Нетечі, навкруги нього—глибокі балки. Заснування його належить до XVII століття. 1/V 1709 р., залишивши Великі Будища, Карл XII розмістив тут свою головну квартиру, звідси виступив і на Полтавський бій.

СЕЛО ПЕТРІВКА, КРОТЕНКІВСЬКОЇ СІЛЬРАДИ

За переказами, що збереглися серед старих віком колгоспників, село зветься Петрівкою тому, що тут стояв Петровський полк. Хоч за списком полків, які брали участь в Полтавському бою, немає такої назви, можна гадати, що назва Петрівка закріпилася за селом, як пам'ять про талановитого керівника російського війська, під чийм керівництвом населення позбулося іноземних загарбників. Пам'ятником про перебування тут армії Петра I є так звана Московська гора, через яку було прорито „Московський“ виїзд на рівнину Полтавського бою.

Є переказ, що це місце показав Петру I петрівський селянин Снитка. З Московської гори добре видно луки, тепер зайняті садибами колгоспників, де стояла кіннота генерала Ренне. Праворуч від цієї гори, недалеко від садиби колгоспника Пелішенка Кузьми, є два броди, якими перші частини російського війська перейшли на правий берег ріки Ворскли. 15/VI звідси 2 драгунських полки з одним баталіоном зробили вилазку і розбили 6 полків Карла XII, не втративши жодного чоловіка. Вдалі „контузии“, нанесені ворогу, забезпечили вільний перехід всієї армії Петра I через село Черняхівку, а 20/VI і через села Петрівку і Кротенківку (тоді село Семенівка, а по-місцевому Сем'янівка).

СЕЛО КРОТЕНКІВКА

Бувше село Сем'янівка з 1919 року носить назву Кротенківки. Цим ім'ям колгоспники вшанували своє село в честь голови КНС Кротенка Сафрона Григоровича, якого забили денікінські бандити, безсилі в своїй люті проти непереможної соціалістичної революції.

Найстаріші в селі колгоспники переказують, що назву Семенівка село дістало в пам'ять того, що сюди першим прибув 20/VI 1709 р. Семеновський полк Петра І. Мальовничо розкинуте село, під високим правим берегом ріки Ворскли, уквітчане зеленими садками і чепурними хатами заможних колгоспників (в 3-х кілометрах від Петрівки), в північно-західній частині має сліди укріпленого лагерьа російської армії. Тут, на місці переправи війська через ріку вбрід (на високому горбі), стоїть обеліск, облицьований штучним мрамором, з написом: „Место переправи его царского величества Петра Алексеевича на правый берег Ворскли по трем бродам 20 июня 1709 года“.

В селі Кротенківці Петро І чекав нападу Карла XII 5 днів. Не дочекавшись нападу, російська армія 25/VI просунулася вперед на 4 кілометри в село Яківці, де за одну ніч було збудовано другий укріплений лагерь.

УКРІПЛЕНИЙ ЛАГЕР

(в с. Яківцях)

Від с. Петрівки до с. Кротенківки і далі до с. Патлаївки, а звідси через с. Побиванку до с. Тахтаулова весь простір вкритий лінією менших і більших підвищень (горбиків), що свідчать про сліди укріплень, якими Петро І хотів роз'єднати сили наступаючого ворога і створити умови для дій кавалерії у відкритому полі.

Петро I.
(З картини Карла Моора).

Другий укріплений лагерь зараз являє собою єдиний пам'ятник Полтавського бою в такому вигляді, яким він був 230 років тому. Це укріплення з тилу мало ріку Ворсклу, а передні лінії захищалися ретраншементами. Ліворуч до Полтави (до Дитячої комуни) був суцільний густий ліс, а напроти нього невеличка балка і спереду лагерь—рівнина, що закінчувалася Мало-Будищанським лісом. Довгий час окопи лагерь не втрачали свого первісного вигляду. З 1853—54 рр. лагерь відновлено і підтримувано в належному стані.

Недалеко від цього місця 27/VI 1709 року, о 2-й годині ночі, Карл XII виступив перед своїм військом з промовою: „Мы будем сегодня обедать у царя Московского. Он много приготовил нам кушанья. Друзья! Я с вами,—идите, куда ведет вас слава“. А в три години дня (того ж дня), після бою, на цьому місці Петро I влаштував обід і, запросивши Піпера—першого міністра Карла XII, фельдмаршала Реншільда та інших полонених шведів, вітав їх так: „Вчерашнего числа брат мой король Карл просил вас в шатры мои на обед и вы по обещанию в шатры мои прибыли, а брат мой король Карл ко мне не пожаловал, в чем пароля своего не сдержал. Я его весьма ожидал и сердечно желал, чтобы он со мной в шатрах моих обедал. Но когда его величество не соизволили пожаловать ко мне на обед, то прошу Вас в шатрах моих отобедать“.

РЕДУТИ

За одну ніч (з 25 на 26/VI) по наказу Петра I було зроблено 6 редутів, один від одного на віддаленні пострілу з рушниці. Посередині лінії редутів було побудовано ще чотири редуту впоперек.

Така система укріплень (замість вживаного тоді суцільного ланцюга укріплень) застосована була Петром тут вперше.

Так побудовані редути примушували ворога або витратити сили на оволодіння ними, або прориватися між ними і попадати під огонь сусіднього редута. В такому випадку редути досягали тієї мети, що ворожі сили, побудовані прямолінійно, примушені були роз-

Форма військового одягу часів Петра I.

ділитися. Таким чином своїми редутами Петро I підготував оборонну лінію, цілком забезпечивши можливий момент відступу, і занадто утруднив атаку з боку шведської армії. Це підтвердилося практично 27/VI, коли о 2-й годині ночі шведська армія (права колони) під командою Розена кинулася на передній ще не закінчений редут і хоч спочатку й оволоділа ним, а потім і другим, але в дальшій боротьбі вогнем з

редутів примушена була змішати свої ряди, а загін російської армії (під командою Меншикова) в 5 баталіонів і 5 полків драгунів розбив 6 баталіонів піхоти і кавалерію Розена.

Сучасник Петра І Феофан Прокопович так характеризує значення редутів: „Все сии редуты людьми и пушками наполнены, и то для того, если бы неприятель не в угодное нашим время нечаянно захотел притти, то был бы удержан и воспящен в оном разъеме лесном; ибо редуты от лесу до лесу поставленные, могли его бить в лицо, и поперечные атаквали бы его во фланки“.

Після першого бою любимі Карлом XII генерал Реншільд і міністр Піпер були взяті в полон. Карл XII послав до Петра І просьбу, щоб той відпустив йому Піпера хоч на дві години. Петро відмовив, і, коли посланець повернувся, Карл XII сказав: „Добре, що Маерфельда не затримали, як це я часто робив з посланцями до мене“.

В першій схватці з шведами відважний каптенармус Нижегородського драгунського полку Аврам Антонов відняв у шведів кирасирський штандарт, перший трофей Полтавського бою. Цим було підготовлено другий момент Полтавського бою о 9—11 годині ранку, коли:

„Полки ряды свои сомкнули.
В кустах рассыпались стрелки.
Катятся ядра, свишут пули;
Нависли хладные штыки.
Сыны любимые победы,
Сквозь огонь окопов рвутся шведы:
Волнуясь, конница летит;
Пехота движется за нею
И тяжелой твердостью своею
Ее стремление крепит.
И битвы поле роковое
Гремит, пылает здесь и там:
Но явно счастье боевое
Служить уж начинает нам.

Полтавський бій.
(З мозаїчної картини М. В. Ломоносова).

Пальбой отбитые дружины,
Мешаясь, падают во прах.
Уходит Розен сквозь теснины;
Сдается пылкий Шлиенбах.
Тесним мы шведов рать за ратью;
Темнеет слава их знамен,
И бога браней благодатью
Наш каждый шаг запечатлен.

О, славный час! О, славный вид!
Еще напор—и враг бежит*.

(О. С. Пушкін „Полтава“).

Російське військо було розташоване в дві лінії. В головний бій вступили тільки 10 000 чол. (1-ша лінія армії) проти 18 000 шведів і такою кількістю остаточно розбито всю ворожу армію. Полтавський бій є видатний приклад у військовій історії, коли з малою втратою одержано велику перемогу.

„... атака от наших войск с такою храбростью учинена, что вся неприятельская армия, по получасном бою, с малым уроном наших войск (еже при том наивысше удивительно) как кавалерия, так и инфантерия весьма опрокинута, так что шведская инфантерия ни единожды потом не остановилась, но без остановки от наших шпагами, багинетами и пиками колота, и даже до обретающагося вблизи лесу, яко скот гнаны и биты“ („Обстоятельная реляция о счастливой баталии... июня в 27 день 1709 году“).

На місці цих редутів (по шляху на Опішню і Зіньків) з 1909 року стоять 10 бетонних, облицьованих штучним мрамором, обелісків (висотою в 2,8 метра). На першому і другому обелісках (з 4-х головних) є такі написи: „Редут (первый, второй), который в ночь перед баталией зачат и не успели отделать. Взят неприятелем 27 июня 1709 года“. На третьому і четвертому— „Редут (третий, четвертый), который в ночь

перед баталією зачат і не успели отделать 27 июня 1709 года“.

На перших п'яти обелісках по лінії 6-ти редутів є написи: „Редут (№), от правого крыла поперечной линии. Июня 27 1709—1909 г.“.

На місці шостого, лівофлангового редута поставлено обеліск з написом: „Редут левого крыла поперечной линии, которая вместе с траншементом сделана. Июня 27 1709—1909 гг.“. До дня ювілею 8/VII 1939 р. бетонні обеліски замінено гранітними.

БРАТСЬКА МОГИЛА РОСІЙСЬКИХ ВОЇНІВ

(„Шведська могила“)

На другий день після бою (28/VI) по наказу Петра I почали копати ями для поховання загиблих в бою російських воїнів. О 6 годині ранку прибув Петро I і сам перший почав загортати землею трупи.

При реставрації могили 1906 року виявлено спосіб поховання. Спочатку в могилу наклали трупи, засипали піваршинним шаром землі, потім поклали ще ряд трупів (товщина кожного шару кісток—0,53 м).

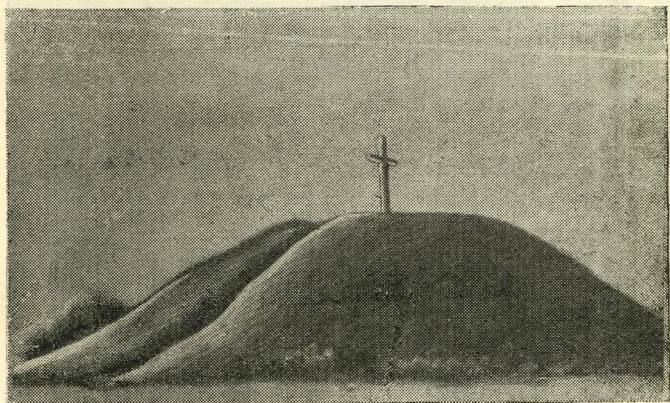
З південного боку могили є дві менших могили, одна ближче до сходу (ширина 4,26 м), а друга через 1,42 м від неї на захід (2,84 м шир.).

Неправильно розміщені кістки свідчать, що ховали швидко. В третій могилі виявлені кістки людей, коней, верблюдів. Майже 100 черепів мали сліди шабельних ударів, на багатьох—до 8 глибоких поранень.

Як нагорнули високу могилу, Петро I поставив хрест з написом: „Воины благочестивые за благочестие кровию венчавшиеся лета от воплощения бога слова 1709 июня 27 дня“.

Так виникла братська могила російських воїнів, що спочатку мала назву Кургана Петра Великого

а потім закріпилась в народі під назвою „Шведська могила“. Зараз вона являє собою форму зрізаного конуса висотою 6,4 м з площею по верху в 10,65 м діаметром. Площа вимощена червоним фінляндським гранітом з таким же навколо бар'єром; по бар'єру — залізна огорожа. До площі ведуть з західного боку гранітні східці висотою 6,03 м. Посеред площі збу-

Братська могила російських воїнів в 1840 році.

довано підвищення з 3 приступками, на ньому укріплено кам'яний постамент (в 2,13 м) з написом:

„Воины благочестивые.....“, а нижче: „А о Петре ведайте, что ему жизнь не дорога, только бы жила Россия, благочестие, слава и благосостояние ее“.

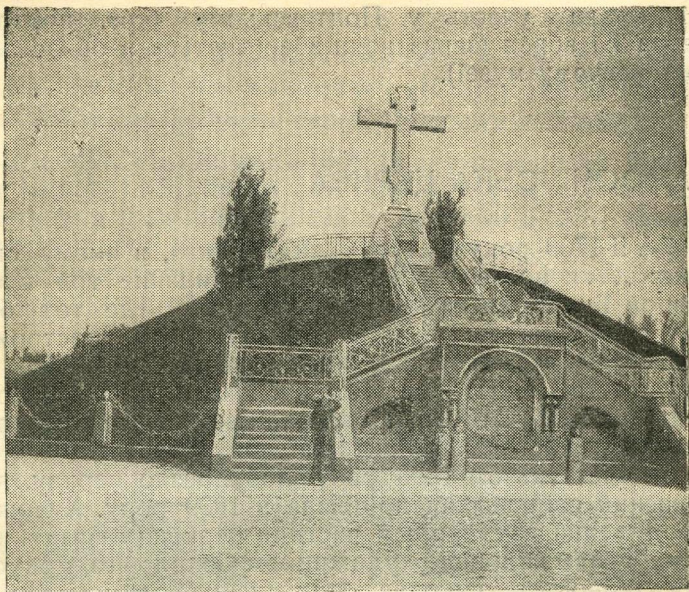
На східній частині написано: „Погребены бригадир Феленгейм, полковники Нечаев и Лов, подполковник Козлов, майоры: Кропотов, Ернст и Гольт, обер-фицеров сорок пять, капралов и рядовых тысяча двести девяносто три. Всего погребено 1345 человек“.

Поховання російських воїнів (реставрація могили 1906 р.).

Пам'ятник на братській могилі російських воїнів.

На постаменті — хрест висотою в 5,36 м з сердобольського граніту. Навколо могили зроблено бар'єр з гранітними тумбами, з'єднаними залізним ланцюгом. Пам'ятник збудований в 1894 році по проекту архітектора Ніконова мастером Баріновим.

Треба відмітити, що після Полтавського бою могила 186 років залишалась такою, якою вона була споруджена Петром I, змінювались лише хрести та написи на них. Реставрація могили провадилась 1828, 1856, 1895, 1906—1909 рр. 1907 року над могилою (під насипом з хрестом) побудовано часовню, вхід і склепіння якої виложено гранітом бугського Гніванського кар'єру. Тут були дошки з списками полків,

які брали участь у Полтавському бою, портрет Петра І і зброя (зараз вони зберігаються в обласному краєзнавчому музеї).

САМСОНІВСЬКА ЦЕРКВА

7/VII 1709 року Петро І видав указ, в якому сказано: „...и во знак и вечное напоминание той преславной Виктории на том самом месте, где тот бой был, а именно: не подалеку от Полтавы, построить монастырь мужской и в нем церковь каменную, во имя святых апостолов Петра и Павла, да нижнюю—преподобного Самсония странноприимца, на которого память та преславная Виктория получена...“.

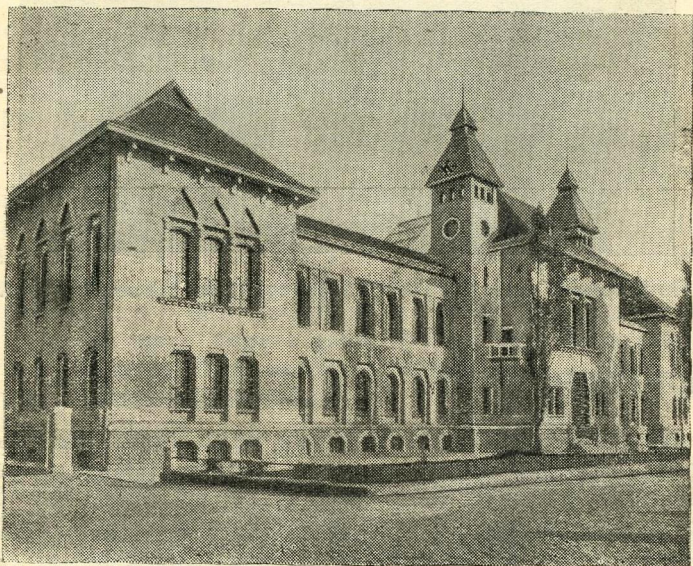
За цим указом 1896 року побудовано церкву, яка сучасний свій вигляд прийняла з 1909 року. Художнє оформлення внутрішньої частини церкви (у візантійському стилі) виконано художником Соколовим, мраморний іконостас виконав італійський скульптор, а мозаїка виконана в Венеції. Знадвору, на східній стіні, на мраморній дошці написано слова Петра І, які він виголосив своєму війську перед початком Полтавського бою:

„Воины! Се пришел час, который должен решить судьбу отечества. Вы не должны помышлять, что сражаетесь за Петра, но за государство, Петру врученное, за род свой, за отечество, за православную нашу веру и церковь... имейте в сражении пред очами вашими правду и бога, поборающего по вас; на того единого, яко все сильного в бранех, уповайте; а о Петре

ведайте, что ему жизнь не дорога, только бы жила Россия, в блаженстве и славе для благосостояния вашего". (Слова Петра Великого сказанная войскам перед Полтавским боем)".

Праворуч від церкви в 1906 році (по проекту інженера Носова) збудовано для музею Полтавського бою приміщення розміром 8,5×17 м висотою 5,32 м. Зараз це приміщення використовується для столової дослідного інституту, а всі експонати музею перенесено в Полтавський обласний краєзнавчий музей.

Полтавський обласний краєзнавчий музей.

Переправа Карла XII через Дніпро біля Переволочної.

СЕЛО ПЕРЕВОЛОЧНА

На лівому березі ріки Ворскли, де остання вливається в ріку Дніпро, розташоване село Переволочна, Кишеньківського району. Село міститься на низькому березі ріки Дніпра. В історичному відношенні Переволочна стала широко відомою з 1709 року, коли тут, після розгрому під Полтавою, шведська армія здалась російському війську.

29/VI 1709 року в Переволочну прибув Карл XII і рештки шведської армії. Мазепа ще раніше переїхав ріку Дніпро. Передавши командування військом генералам Левенгаупту і Крейцу, Карл XII похапцем переїхав ріку Дніпро з частиною своїх драгунів, полякіз і зрадників-мазепинців. Звідси Карл XII і Мазепа втекли у Турцію.

Петро I після перемоги 27/VI послав князя М. М. Голіцина і Боура наганяти шведів, а 28/VI слідом послав і Меншикова з 9000 кінноти. Голіцин і Боур прибули в Переволочну 30/VI утром, а трохи пізніше (теж 30/VI) з'явився і Меншиков. Після переговорів Левенгаупт підписав умови здачі всього шведського війська. 15 920 шведів склали зброю.

1/VII в Переволочну прибув сам Петро I, звідки послав князя Волконського і бригадира Кропотова наганяти Карла XII. 2/VII до Петра з'явилися 2700 козаків, яких він помилював, а 3/VII після огляду трофеїв з усім військом і полоненими виїхав у м. Полтаву.

На місці здачі шведської армії був поставлений пам'ятник (1909 року), що мав форму піраміди, на передньому боці якої була мраморна дошка з написом: „1709—1909. В пам'ять 200-летия со дня пленения, после победы под Полтавой, шведской армии при м. Переволочном и пребывания в нем императора Петра Великого“.

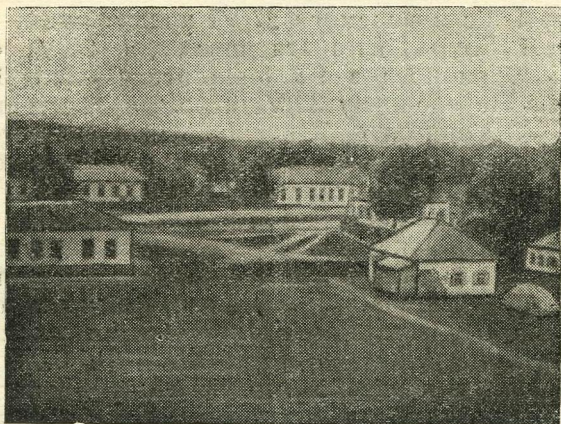
Від розмиву берега ріки Дніпра половина старого укріплення м. Переволочної обвалилася в ріку, куди упав і обеліск (пам'ятник).

СЕЛО ВЕПРИКИ, ГАДЯЧСЬКОГО РАЙОНУ

Село Веприки, розташоване на річках Пслі і Веприку (за 13—14 кілометрів від м. Гадяча і за 110 кілометрів від м. Полтави), в час війни з шведами було сотенним

містечком з великим чотирикутним укріпленням. Навколо кріпості був вал, але без бастіонів, понад валом — малий рів. Не дивлячись на те, що 18/XII 1708 року шведи зайняли місто Гадяч, жителі Веприків не підкорилися волі зрадника Мазепи, вирішивши не пускати на свою територію загарбників. Населення просило допомоги від

Сучасний вигляд с. Веприків.

руських. Від російської армії прибув загін в 1500 чоловік, після чого на захист містечка стало до 2000 чоловік.

27/XII сам Карл XII з військом з'явився під Веприками. Пропозицію короля здатися комендант (полковник Фермор) відхилив. Після кількох невдалих атак шведам довелося відступити, — вони пішли на Зіньків. Веприки не давали спокою королю. 6/I 1709 року Карл XII знову з'явився під Веприками. Вхідні ворота були завалені, а стіни оборонці поливали водою, від чого утворювалися крижані гори, по яких злізти на вал було ніяк, а ядра відскакували і шкодили самим шведам.

Все населення містечка разом з гарнізоном героїчно відбивало ворожий наступ. Для боротьби з лютим загарбником були використані дрючки, вила, рогачі, а жінки і діти обливали шведів кип'ятком. Всі наступи 6/І були відбиті. Це ще більше роздратовало короля. 7/І знову почався наступ шведів. Але, як і попереднього дня, Веприків не взяли. Вечером, після 3-х атак, король відступив, пославши пропозицію здатися. Через нестачу пороху комендант Фермор погодився на здачу. Відчинили ворота. Втративши 1200 чоловік солдатів і 40 офіцерів, Карл XII взяв Веприки.

Однак веприківцям довелося потім зазнати „ласки“ загарбників. Всіх полонених — чоловіків і жінок (1800 чол.) пішки відправили в Зіньків. Від лютих морозів дорогою багато загинуло. 8/І по наказу короля майор Вільдемеєр спалив с. Веприки. Та ніщо не могло придушити у веприківців героїзму і дружби з братським російським народом. Через 6 місяців (14/VI 1709 р.), порвавши тяжкі кайдани, вони допомогли Старим Сенжарам звільнитися від шведських загарбників.

МІСТЕЧКО СТАРІ СЕНЖАРИ

Назва містечка Старі Сенжари походить від татарського слова „сенжар“, що означає урочище. Коли саме заселено цю місцевість невідомо. Але містечко існувало тут уже в першій половині XVII століття. В історії м. Старі Сенжари стали відомі подією, яка відбулася в червні 1709 року.

Підполковник Юрлов, який в грудні 1708 р. героїчно захищав від загарбників с. Веприки, Галяцького району, в тяжких кайданах (разом з 1000 полонених веприківців) сидів в м. Старих Сенжарах. Йому вдалося 20/VI 1709 р. повідомити Петра I, що шведів в містечку небагато і що невеличкий загін війська раптовим на-

скоком зможе заволодіти цим містечком і звільнит полонених та гарнізон від інтервентів.

Довідавшись про це і одноразово маючи відомості, що в околицях Старих Сенжар шведський генерал-майор Круз з трьома полками і частиною козаків зрадника Мазепи збирає для армії провіант, Петро Інегайно послав туди генерал-поручика Гейкіна з 6 драгунськими і одним піхотним полком. Переїхавши ріку Ворсклу, Гейкіц (частину війська послав до старо-сенжарського монастиря, частину залишив на полтавській дорозі в засаді) напав на Круза і розбив його. Після цього 15/VI атакував містечко.

Юрлов, довідавшись, що прибула допомога, звелів всім полоненим розбивати кайдани, потім, використавши кайдани як зброю, полонені перебили всю сторожу і допомогли Гейкіну оволодіти містечком. В цій боротьбі з ворогом населення Старих Сенжар разом з веприківськими героями забило 800 чоловік шведів, а 305 чоловік взяло в полон.

Крім людей, сенжарці взяли у шведів 8 прапорів, 1 значок, 2 мідних гармати, 200 фурманів і 2200 саксонських талерів грішми.

МІСТЕЧКО РЕШЕТИЛІВКА

Решетилівка (райцентр Полтавської області), що за роки побудови соціалізму стала популярною своїми майстрами чудових гобеленів і килимів, які відомі не лише в Радянському Союзі, а далеко і за його межами, широко розкинулася на правому березі річки Говтви.

Посеред містечка в зелені молодого парку височить пам'ятник вождю народів В. І. Леніну, а поряд — Будинок культури.

В часи гетьманщини Решетилівка була сотенним містечком Полтавського полку. В березні 1709 року

Решетилівка була зайнята 10 полками шведської армії під командою генерала Крейца.

Як і скрізь по Україні, місцеве населення Решетилівки робило опір шведам: різний провіант ховали, а самі організовувалися в загони і нападали на шведів в їхніх квартирах. Відомий, наприклад, випадок, що двоє селян підпалювали хати, де стояли шведи. Цих селян було спіймано і за наказом Крейца відрізано їм вуха і носи і так відправлено до Шереметьєва.

З 13 до 19 липня 1709 року вся армія Петра I і полонені шведи „по причине смрада от мертвых тел“ з Полтави перейшли в Решетилівку, розташувавшись на полі, що за Решетилівською середньою школою біля другої МТС (бувша ярмарочна площа).

ВИСНОВКИ

Героїчною перемогою російського, українського й білоруського народів над шведськими загарбниками було розбито плани Карла XII та його сподівання на допомогу зрадника Мазепи.

Український народ зрозумів, що зрада Мазепи знов віддасть Україну польським панам і тому одностайно повстав проти зрадника та іноземного загарбника і весь час боровся з ними, ховаючи різний провіант і знищуючи загони шведів.

Полтавська перемога була вирішальним моментом розвитку Північної війни з Швецією, що продовжувалася ще 12 років. Ця перемога створила міцні основи вигідного Ніштадтського миру 1721 року, після якого Росія стала великою державою. Це був бій, як говорив Вольтер, єдиний в історії нових часів, наслідком якого було „не разрушение, а счастье человечества“. А великий російський поет Пушкін писав:

„Перетерпев судеб удары,
Окрепла Русь. Так тяжкий млат,
Дробя стекло, кует булат“.

Правдива оцінка Полтавської битви зроблена Енгельсом, який писав: „Карл XII сделал попытку проникнуть внутрь России; этим он погубил Швецию и показал всем неуязвимость России“ (Собр.соч.т.XVI ч.2). Ця оцінка Енгельса була і є суворим попередженням для всіх інтервентів.

Народи СРСР завжди пам'ятатимуть події під Полтавою. Цей урок повинні врахувати і фашистські бандити, які мріють про похід на Радянську державу. Весь радянський народ стане на захист священних кордонів соціалістичної батьківщини і ворог буде нещадно розтрошений і знищений нашою непереможною Червоною Армією на його власній території. „Ми не боїмось погроз з боку агресорів і готові відповісти подвійним ударом на удар паліїв війни, які намагаються порушити недоторканість Радянських кордонів“. (Сталін).

МАРШРУТ

екскурсій по історичних місцях Полтавського бою

№№ п/п	Об'єкти екскурсій	Місце знаходження	Примітка
1	2	3	4
1	Місце заселення Полтави (річка Олтава).	Червона площа, будинок Котляревського.	
2	Полтава 1709 р. Топографія міста і кордони укріплень.	Вул.ім. Парижської Комуні, площа ім. Леніна, вул. ім. 1 Травня, Садова вул.	
3	Острів. Місце редутів російської армії 7/V—19/VI 1709 р.	Вул. Олени Пчілки, лівий берег ріки Ворскли.	
4	Крутий Берег. Місце розташ. російської армії (штаб).	Вул. Сакко.	
5	Могила руської рати.	Вул. Сакко, проти залізнич. технікуму.	Поховано 300 чоловік.
6	Спаська церква — збудована 1706 року.	Вул. Жовтнева, Дзержинського.	Місце де клялися жителі Полтави не здаватися шведам.

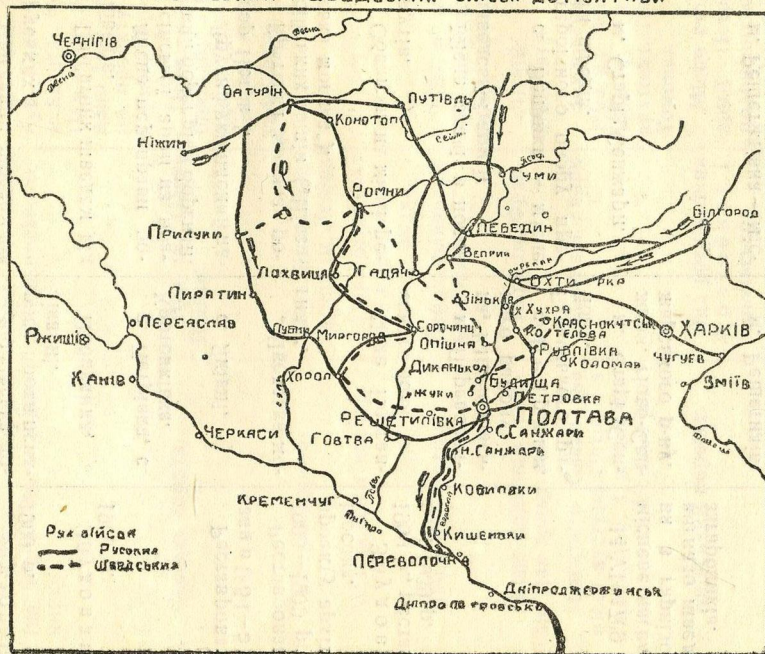

№№ п/п	Об'єкти екскурсій	Місце знаходження	Примітка
1	2	3	4
7	Пам'ятник Петру І (на місці його відпо- чинку).	Вул. Жовтнева, Дзержинського,	На цім місці був будинок ко- менданта Келіча. Пам'ятник збудо- вано 1847—49 рр. по проекту архі- тектора Брюлова.
8	Спаські ворота.	Вул. ім. Олени Пчілки.	Цією дорогою бригадир Головін провів 1200 чоло- вік на допомогу гарнізону.
9	Київські ворота.	Вул. Жовтнева, площа ім. Леніна.	
10	Мазуровські ворота.	Першотравне- вий пров., водо- провод. будка.	
11	Пам'ятник Келіну.	Першотравневий проспект.	1909 р. збуду- вав скульптор Обер.
12	Місце підкопів шве- дів для зриву валів.	Парк ім. Фран- ка.	Літній кінотеатр.
13	Пам'ятник Слави (на місці зустрічі Петра І з гарнізоном і жителями Полтави 28/VI 1709 р.).	Жовтневий парк	Збудований 1809 р., відкрито 1811 р. (проект архітект. Тома-де- Томона).
14	Київський переїзд.	Від рогу вулиць Жовтневої і Зіньківської.	Місце стоянки армії Петра І і полонених шведів 6—13/VII 1709 р.
15	Розташування швед- ської армії перед боєм.	Зіньківський переїзд.	

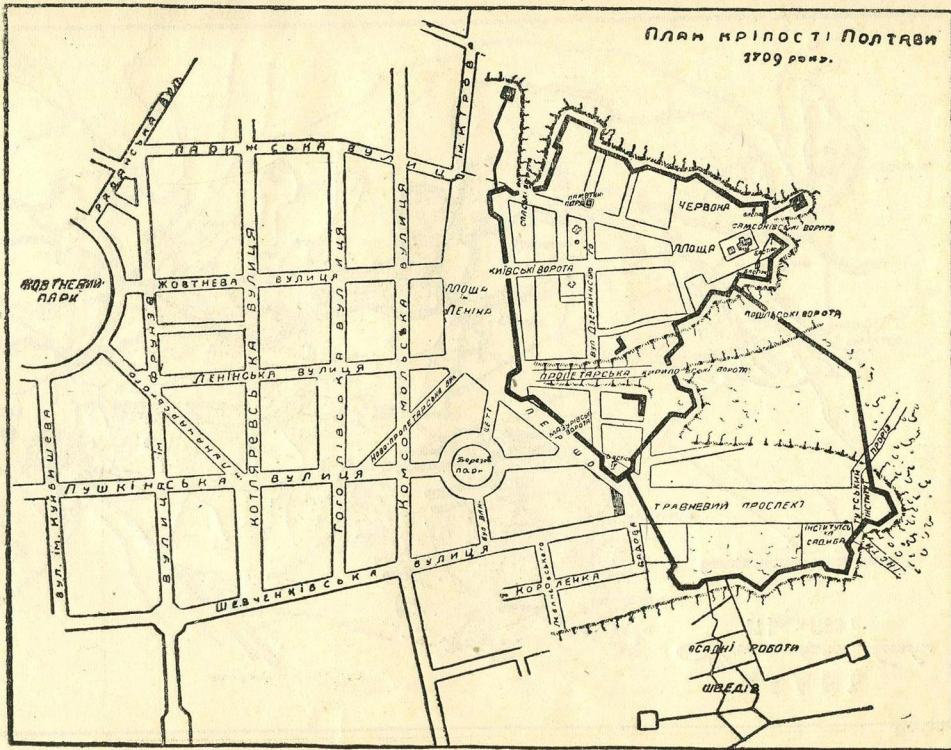
№№ п/п	Об'єкти екскурсій	Місце знаходження	Примітка
1	1	3	4
16	Пам'ятник шведам від руських.	Зінківська до- рога, проти псих- лікарні.	Збудований 1909 р.
17	Пам'ятник шведам від шведів.	Побиванка.	Збудований 1909 р.
18	Місце переправи ро- сійської армії на пра- вий берег ріки Ворскли.	с. Петрівка, с. Кротенківка.	
19	Другий укріплений ла- гер Петра I.	с. Яківці.	Реставровано вали в 1853—54 рр.
20	Братська могила ро- сійських воїнів („Швед- ська могила“).	„Шведська мо- гила“.	Реставровано 1906—1909 рр. по проекту архітект. Носова.
21	Обеліски на місці ре- дутів.	Поле Полтав- ського бою.	Збудовані 1909 р., реставро- вані 1939 р.
22	Місце злочин в полон шведської армії.	м. Переволоч- на, Кішеньківсь- кого району.	
23	с. Веприки — місце героїчного опору про- ти шведів.	с. Веприки, Гадяцького ра- йону.	
24	м. Старі Сенжари.	м. Старі Сен- жари, Ново-Сен- жарського р-ну.	14/VI 1709 р. місцеве населен- ня з гарнізоном вигнало шведів- загарбників.
25	м. Решетилівка — міс- це стоянки армії Петра I 13—19, VII.	м. Решетилів- ка, того ж райо- ну.	

Рух російських і шведських військ до Полтави

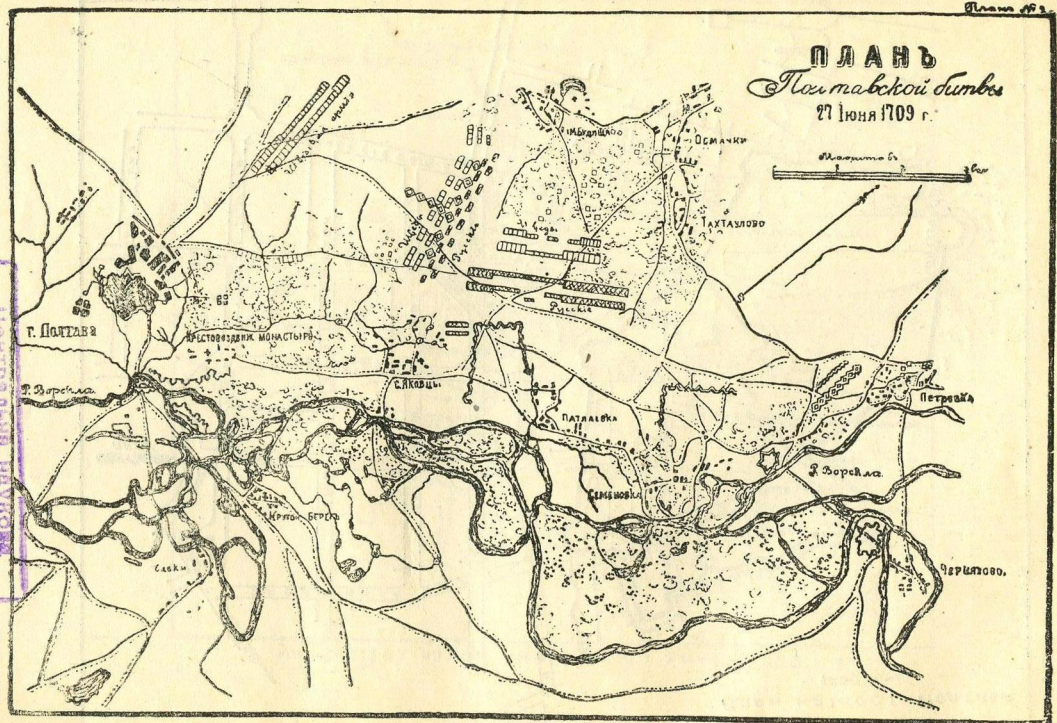
ПЛАН КРІПОСТІ ПОЛТАВИ
1709 року.

ПЛАНЬ
Полтавской битвы
27 июня 1709 г.

Масштаб 1:100000
1 верста

Центральная научная
библиотека при ХДУ

ИВ. №

Б/6045

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

15